

باغ نظر

کازرون و شیراز

- ۲ -

آب انبار باغ نظر - این باغ با آن اهمیت فاقد منبع آب بود و چون خارج از شهر قرار داشت و همیشه آب قنات خیرات که وقف آن بود، در آن جاری نبود، ساکنین باغ دچار زحمت می شدند.

در سال ۱۳۱۰ هجری قمری مرحوم نظام السلطنه (حسین قلی خان) والی فارس سفری به کازرون نمود و در باغ نظر اقامت جست و چون به این نقص باغ واقف گردید، دستور داد تا در کنار در ورودی باغ، آب انباری برای نگهداری آب مشروب بسازند - آب انبار مزبور ساخته شد که هنوز هم با این که از حیز انتفاع افتاده، باقی است.

مرحوم ایزدی شاعر معروف کازرونی ماده تاریخ آن را به شرح زیر ساخته که بر روی سنگ مرمری نقر و در پیشانی باغ نصب نمودند و هم اکنون آن سنگ نیز باقی است :

در زمان خسرو گیتی ستان	ناصرالدین شه، خدیو ملک جو
آن که در چوگان فرمایش بود	زیر و بالای زمین مانند گو
آمد از دربار گردون اقتدار	بهر نظم سرحد و دفع عدو
داور دوران نظام السلطنه	مفخر ایران، امیر نیک خو
دید مر باغ نظر را چون بهشت	لیکنش تسنیم کوثر نی به جو
آمدش بر طبع عالی ناگوار	بهر بستان چون خضر شد آبجو
کار دانان را بفرمود آن همه	تا کنند این بر که بارنگ و بو
همچو رای بخردان ژرف و عمیق	همچو فکر زیرکان خوب و نکو
بهر این نیکو بنا، زرها بریخت	تا غریبان را نریزد آبرو
قرب یزدان جست از این کارشگرف	خویش را کرد از گناهان شست و شو
«ایزدی» این بر که زیبا چودید	لمحای در بحر فکرت شد فرو
گفت آنکه از پی تاریخ او	«کوثر و تسنیم بادا آب او»

۱۳۱۰

وضع فعلی باغ نظر - اکنون به واسطه وسعت یافتن شهر کازرون، باغ نظر در داخل شهر قرار گرفته است - درختان نارنج آن به همان خرمی والبتنه تنومندی باقی است به طوری که در تمام فارس درختان نارنجی به تنومندی و بزرگی های باغ نظر

یافت نمی شود .

چون آب قنات خیرات کاهش یافته که کمتر به شهر کازرون و باغ نظر می رسد در چند سال اخیر در خود باغ چاه عمیقی حفر شده که با آب آن ، باغ را مشروب می سازند . درختهای این باغ ، علاوه بر نارنج ، تعدادی درخت « بکرائی » است که نوعی مرکبات است و تعدادی هم نخل و انار .

مساحت این باغ در حدود ۵/۳ هکتار است و تولیت آن با اولاد زادگان برادرخواجه علی قلی خان است که ساکن کازرون می باشند .

قرار است در آینده نزدیکی ، باغ نظر به صورت يك باغ ملی « پارک شهر » درآید تا همه از نزهت آن استفاده نمایند .

۲- باغ نظر شیراز

باغ نظر شیراز تا پیش از سلطنت « کریم خان زند ۱۱۶۳-۱۱۹۳ ه . ق » باغ وسیعی بوده که در خارج شهر (سمت مغرب شیراز) واقع بوده است .

وجه تسمیه این باغ درست معلوم نیست که آیا « باغ نظر کرده » بوده (۱) و یا کلمه نظر همانطوری که نسبت به « باغ نظر کازرون ذکر شده » ماده تاریخ احداث آن می باشد و یا بطوری که آقای باستانی پاریزی مرقوم داشتند « نظر گاه » می باشد ولی آنچه مسلم است این باغ پیش از سلطنت کریم خان (یعنی سال ۱۱۶۳ ه . ق) وجود داشته است .

وقتی که کریم خان تصمیم گرفت که « شیراز » را پای تخت خود قرار دهد و ابنیه و عماراتی در آن بسازند ، باغ نظر و حوالی آن را بهترین جای شیراز تشخیص داد (۲) .

بنابراین ، به امر کریم خان ، باغ نظر را اختیار کردند و در قسمتی از آن ابتدا « ارک » و سپس « کلاه فرنگی » و بعضی ابنیه دیگر را در آن و حوالی آن ساختند . بعدها ، در دوره قاجاریه نیز عماراتی به آن اضافه شد چنان که مرحوم فرصت الدوله در صفحه ۵۰۶ کتاب آثار عجم چنین نوشته است :

« باغ نظر - آن را باغ شهر و باغ حکومت نیز گویند - این باغ محل جلوس

۱- یعنی یکی از ائمه و یا اولیاء الله به آن نظر افکنده یا نظر کرده است .

۲- گویند کریم خان زند چون خواست ارک سلطنتی و سایر ابنیه دولتی را در شهر شیراز بسازند تصمیم گرفت که بهترین و خوش آب و هوا ترین نقطه شیراز را اختیار کنند - برای تعیین این مطلب به آزمایش ساده زیر مبادرت ورزید:

کریم خان دستور داد که شب هنگام شش گوسفند را کشتند و لاشه آنها را در شش دروازه شهر شیراز آویختند و گفت دقت کنید که کدام يك از آنها دیرتر از همه عفونت می پذیرد و فاسد می گردد - مأمورین پس از آزمایش مشاهده کردند که لاشه ای که در دروازه باغشاه (یعنی در مغرب شیراز و محل کنونی ابنیه و کیلی) آویخته شده بود، دیرتر از همه فاسد شده است و بدین ترتیب کریم خان دانست که آب و هوای این نقطه شهر سالم تر و بهتر از سایر نقاط است .

حکومت است - طرح آن را مرحوم وکیل ریخته - در وسطش يك كلاه فرنگی چهار فصل ساخته و در چهار سمت آن چهار حوض بزرگ قرار دارد - مرحوم حسین علی میرزای فرمانفرما ، در سمت شمالی غربی آن باغ ، کاخی رفیع که از پا تا سر آئینه کاری است برافراخته و در دو جنب آن نیز عماراتی عالی ساخته - در جلو کاخ مذکور، حوضی باشکوه مقرر فرموده و در سمت شمال شرقی آن باغ عمارتی دیگر است مسمی به «خورشید» که در جلو آن نیز حوضی کشکولی است - حکام فارس اکثر در این عمارت جلوس می فرمایند و در فضای آن اشجار گوناگون فراوان است و باغچه هایش از ریاحین رشک جنان - و این باغ را سه درب است - یکی در سمت جنوب غربی - دیگری در جانب شمال شرقی که از آن در میدان توپخانه می روند (۱) - بر سر در آن عمارتی است - اکنون خیاط خانه حکومتی است - مقرب الحضرة میرزا علی خیاط باشی آنجا کارخانه ای دارد - مشارالیه ولد جناب میرزا محمد حسین خان ناظم دفتر خانه طهران است - خیاطی است که در کارخانه قضاوقدر جامه اش هنر را خیاط صنع به قامت قابلیتش دوخته ! - درب دیگر در سمت شمال غربی که از آن می روند در میدان طویله (۲) - در پشت عمارت خورشید مذکور خلوتی است (۳) - و راء آن خلوت ارک است و ارک سرائی است بسیار وسیع که در آن عمارات متعدده و منازل متکثره ، مرحوم کریم خان وکیل ساخته است و حمامی در آن نیز بنیاد نهاده - در فضایش نیز غرس اشجار بی شمار شده که می توان آن را نیز باغی خوانند - این ارک جای چهارم حکام است ، عمارت کلاه فرنگی را مرحوم وکیل برای تشریفات و محل انعقاد پذیرائی های رسمی ساخت ولی هنگام مرگ وصیت کرد که او را در آنجا دفن کنند - اما چون آقا محمد خان قاجار بر شیراز مسلط شد ، علی رغم آن همه خوبی هایی که مرحوم وکیل به او کرده بود ، دستور داد تا قبر او را شکافتند و استخوان های او را بیرون آورده به تهران بردند آن را در زیر پلکان های خلوت کریم خانی (در باغ کاخ گلستان) دفن کردند تا هر وقت از آنجا عبور می کند ، به عقیده خودش ، استخوان او را لگد مال کند !

در سال ۱۳۱۳ شمسی که خواستند « موزه پارس » را در شیراز تأسیس کنند ، بهترین مکان را « عمارت کلاه فرنگی » تشخیص دادند - از این رو آن را محل موزه پارس قرار دادند .

مرحوم روحانی وصال ، شاعر معروف قرن اخیر شیراز (نوه مرحوم وصال شیرازی) ماده تاریخ آن را به شرح زیر ساخته است که آن را بر روی کاشی نوشته و در سرسرای عمارت موزه پارس نصب کرده اند :

چون در ایران کهن افکنده شده طرح نوی

در سرای زند هم شد طرح نقش معنوی

موزه ای بر پای شد از « پهلوی » شاه جهان

تا هنرهای جهانی را به حیرت بگروی

- ۱- میدان توپخانه محل فعلی بانک ملی و دبیرستان شاپور بوده است . ۲- میدان طویله محل فلکه عمارات شهرداری کنونی بوده است . ۳- خلوت کریم خانی محل عمارت دارائی فعلی است - از آن عمارت عالی اکنون فقط دو ستون سنگی بلند يك پارچه باقی است !

تافت در ایران ز هر سو آفتاب معرفت
تا که پهلوی بر سریر خسروی زد « پهلوی »
خواست حق در کشور جم داد کسرانی دهد
داد با فر فریدون ، « پهلوی » را خسروی
این سرا در زندگی مطبوع شاه زند بود
گشت بعد از زندگانی هم به خاکش منزوی
نیت او کرد با این رتبت او را پایدار
تا بدانی آنچه کشتی آخر آن را بدروی
با ادب باید نهی پای اندرین فرخ سرای
ای که خواهی از شرف براج گردون برشوی
شد درخت دانش از دستوری « حکمت » (۱) بلند
تا به زیر آن درخت و سایه شه بفتوی
از « ریاضی » (۲) با ریاضت خرم و سرسبز شد
این ریاض روضه رضوان و باغ مینوی
بهر تاریخ بنای موزه روحانی سرود
« موزه شیراز رونق یابد از شه پهلوی »

(۱۳۱۳)

در سال ۱۳۵۰ شمسی که جشن‌های بنیادگذاری شاهنشاهی ایران برپا بود ، برای تجلیل پادشاه زند ، عمارت کلاه فرنگی را از اشیاء موزه خالی کردند و آن را به شکل « آرامگاه کریم‌خان زند » درآوردند و بدین ترتیب بعد از متجاوز از دویست سال ، آرامگاه آن پادشاه خوش قلب احیاء گردید .

وضع کنونی باغ نظر شیراز - از پنجاه سال به این طرف که شهر شیراز رو به توسعه گذاشته و خیابان‌هایی در آن احداث گردیده ، قسمت وسیعی از باغ نظر به واسطه امتداد خیابان پهلوی و خیابان کریم‌خان زند ، از بین رفت و عماراتی که مرحوم وکیل بنا نهاده بود و هم‌چنین در دوره قاجاریه در آن ساخته بودند ، به کلی خراب گردید به طوری که امروزه فقط عمارت کلاه فرنگی و ارك باقی است .

علاوه بر آن در ده سال اخیر هم در قسمتهائی از باغ نظر ، عمارات دادگستری وثبت اسناد و آموزش و پرورش و دبیرستان ناظمی و دبستان زند و هنرستان نمازی و کتابخانه ملی و آملی تئاتر ، ساخته شده است و در نتیجه اکنون قسمت بسیار کوچکی از آن باغ وسیع در کنار خیابان کریم‌خان زند و پهلوی باقی است که آن را « باغ موزه » نامند .

۱- مقصود جناب آقای علی اصغر حکمت است که در آن تاریخ وزیر فرهنگ بود و به دستور او موزه پارس به وجود آمد .
۲- مقصود مرحوم سرلشکر علی ریاضی است که در آن تاریخ رئیس فرهنگ فارس بود و تعمیرات عمارت کلاه فرنگی و ایجاد موزه پارس تحت نظر او صورت گرفت .